

Davart il sistem politic svizzer

Nov lexicon pluriling dals dretgs civics

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ «Il RG ha sviluppà in'autodinamica ed ha conquistà ils pli differents champs da diever. La Confederaziun applitgescha la lingua da scrittira unificada per tut ils texts uffizials dapi il 1986 resp. il 1996»¹⁾. Ins s'entaupa adina puspè cun in text pluriling svizzer che resguarda er il rumantsch; quai succedeva pli baud mo darar, damai ch'ins avess stuì duvrar tut tschintg idioms. Dacurt ha l'autur da questas lingias scuvert ina brochura federala uffiziala da terminologia civica en tschintg linguatgs: Tudestg, franzos, talian, rumantsch ed englais²⁾. Lezza publicaziun è fitg adattada per dievers didactics. I suonda ina descripsiun commentada.

In glossari cun explicaziuns

En il «pled sin via» rumantsch leg'ins : «Quest glossari tracta 135 terms essenzials dal sistem politic svizzer (...). El è damai magari complex, tranter auter er pervi dal federalissem cun la participaziun activa dals 26 chantuns e pervi dal plurilinguissim. Las quatter linguas naziunalas èn ina vaira sfida per las instituziuns statalas svizras che ston garantir a mintga burgaisa ed a mintga burgais en sia lingua tut las infurmaziuns ed enconuschentschas necessarias per ina participaziun activa a la vita politica. Il fatg ch'er l'englais vegn resguardà en tscherts contexts è lià al basegn creschent da la Svizra da s'avrir vers il mund ed a l'interess internaziunal per il 'model' politic svizzer» (p. 7). La Berna federala survegn adina puspè visitas da delegaziuns che vulan s'infurmar davart noss instituziuns e n'enconuschchan nagin da noss linguatgs naziunals. Tschertas gruppas vegnan da l'Europa dal nord u da l'ost, da l'Orient u da las Americas, autras dal Commonwealth (v. La Quotidiana dals 11 da december 2009). En tals cas è l'englais la lingua normala per communitgar. Plinavant : «Quest glossari instructiv è il resultat da la collavuraziun fritgiva da la Secziun da terminologia e da la Secziun dals dretgs politics da la Chanzlia federala. Ils terms (...) vegnan (...) preschentads (...) tenor in urden tematic ch'è structurà en nov grondas tematicas (...). Questa brochura na furnescha damai betg unicamain infurmaziuns linguisticas, offrind er definiziuns ed en tscherts cas explicaziuns complementaras, permetta ella d'enclerger e d'emprender meglier quests terms per part magari complexs. In index en min-

Quest glossari tracta 135 terms essenzials dal sistem politic svizzer.

KEYSTONE

tga lingua permetta da chattar tut ils terms tractads e lur terms equivalents en las autras linguas» (p. 7). L'expressiun «maioritad da las vuschs» per exempel vegn declarada uschia: «Dumber da las vuschs che correspunda tut tenor la regla che vegn applitgada tar ina votaziun u tar in'elecziun a pli che la mesadad (maioritad absoluta) u al pli grond dumber (maioritad relativa) da las vuschs valavlas» (p. 117). Las nov tematicas dal lexicon han num: «Acturs», «Sistem politic», «Dretgs politics», «Participaziun politica», «Projects da votaziun», «Vuschs e votaziuns», «Documents e material», «Premissas e proceduras», «Resultats e repartiziun dals sezs».

Definiziuns actualas e clerifitgantas

Co pon ins duvrar in tal glossari? L'emprim diever che vegn endament è didactic: Infurmar ed instruir en general davart noss sistem politic en in u l'auter dals linguatgs duvrads. Ma cunzunt in uman pluriling – e tgi che legia è segir pluriling – po enritgir sia plurilinguitad cumbinond cun inschign differents artitgels e chavazzins. En in text tudestg entaup'ins per exempel il pled «Landessprache». Lez para cler, ma... co schess ins quai per rumantsch? Ina translaziun pled per pled fiss «lingua dal pajais», ma quai tunass pauc precis: Lingua da tge pajais? «Landessprache» è ina noziun

giuridica; i sto pia dar in equivalent rumantsch precis. En l'index tudestg dal glossari stat tar quel pled il nr. 122. Sut quest numer chatt'ins il chavazzin rumantsch «lingua naziunala»; lez na vala betg mo per RG, mabain era per vallader. Variantas idiomaticas fissan «lingua naziunela» (puter) e «lungatg naziunal» (surmiran, sursilvan, sutsilvan). Sut il chavazzin nr. 122 dal glossari stat anc ina definiziun detagliada: «Lingua che vegn resguardada en in stadi sco part essenziala da l'atgna cultura ed identitad e che vegn perquai er reconuschida giuridicamain e duvrada en contexts uffizials. Las linguas naziunalas da la Svizra èn il tudestg, il franzos, il talian ed il rumantsch» (p. 114). La noziun da lingua naziunala fa part da noss vocabulari giuridic dapi la memorabla votaziun populara dals 20 da favrer 1938. Ina lingua astga pia valair sco naziunala pir sut las cundiziuns surmenziunadas; cas cuntrari sa tracti d'ina «Umgangssprache» u «lingua da mintgadi». Sco segund exempel pon ins prender il pled tudestg «Grundrecht»; sur da questa noziun vegn adina puspè discutà areguard tschertas iniziativas popularas dispitaivlas. Il chavazzin nr. 39 (p. 44) entschaiva cun il pled «Grundrecht» ed inditgescha «dretg fundamental» sco equivalent rumantsch. La furma RG vala era per surmiran e sursilvan; variantas idiomaticas

fissan «dret fundamental/fundamentel» (vallader e puter) e «dretg fundamental» (sutsilvan). La definiziun dal glossari tuna: «Dretg inalienabel ch'il stadi reconuscha a mintga persuna independentamain da sia naziunalitad, che vegn garantì da la constituziun u da convenziuns internaziunalas e che ha la finamira da proteger las manifestaziuns ed ils basegn elementars da la vita umana.» La referenza a convenziuns internaziunalas fa endament ch'in stadi po palesar sia reconuschentscha da dretgs fundamentals cun sia sutscriziun sut tals patgs liants. Ins pudess tgunsch analisar blers auters exempels; il glossari da la Chanzlia federala resguarda il svilup dal dretg public e dal dretg internaziunal cunzunt dapi che la Svizra fa part dal Cussegl da l'Europa (1963) ed ha ratifitgà sia Convenziun europeica dals dretgs umans (1974). Lezza brochura pon ins recumandar a tgi che s'interessa per il sistem politic svizzer.

1. Manfred Gross en : «Stiftung Historisches Lexikon der Schweiz (HLS)», tom 2. Cuira (Desertina, ISBN 978-3-85637-391-7) 2012, p. 270, chavazzin «Rumantsch Grischun».
2. Chanzlia federala ChF, secziun da terminologia (ed.), ABC der politischen Rechte / des droits politiques / dei diritti politici / dals dretgs politics / of political rights. Distribuziun: UFEL. Distribuziun da publicaziuns. Internet: www.bbl.admin.ch/bundespublikationen. Berna 2011.